

บทที่ 3

งานด้านการทะเบียนที่ดินและราชโลหกิจ

ในการศึกษาถึงงานด้านการทะเบียนที่ดินและราชโลหกิจในบทนี้ จะแบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น

สภาพของกรมทะเบียนที่ดินและราชโลหกิจก่อนเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์
ดำรงตำแหน่งเสนาบดี

ผลงานของเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ด้านการทะเบียนที่ดินและราชโลหกิจ

สภาพของกรมทะเบียนที่ดินและราชโลหกิจก่อนเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ดำรงตำแหน่งเสนาบดี

กรมทะเบียนที่ดินตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 สำหรับทำหน้าที่จัดทำทะเบียนที่ดินในพระราชอาณาเขต เพราะที่ดินมีราคาสูงขึ้น เป็นเหตุให้ราษฎรมีคดีพิพาทเรื่องที่ดินมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเห็นควรจัดระเบียบที่ดินเป็นหลักฐาน มีสเตอร์ คับลิว เอ. เกรแฮม (Mr. W.A. Graham) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากรมทะเบียนที่ดินคนแรก¹ ได้มีการจัดตั้งหอทะเบียนที่ดินขึ้นที่หอสภาการราชประยูร ณ พระราชวังบางปะอิน เป็นครั้งแรก² และได้ตั้งหอทะเบียนมณฑลกรุงเก่า ขึ้นเป็นแห่งที่สองในวันเดียวกัน ต่อมาได้ตั้งหอทะเบียนที่ดินขึ้นอีก 9 แห่ง คือ หอทะเบียนที่ดินเมืองนครไชยศรี เมืองชลบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองพิษณุโลก เมืองพิชัย เมือง

¹พระโกศลยลพูนทวี, รายงานประจำปีกระทรวงเกษตรธิการ ตั้งแต่เดือนกันยายน ร.ศ. 118 ถึงเดือนมีนาคม ร.ศ. 130 (พระนคร : กระทรวงเกษตรธิการ, ร.ศ. 130), หน้า 3 - 33.

²"ประกาศตั้งหอทะเบียนที่ดิน," ราชกิจจานุเบกษา 18 (23 กันยายน 2444): 417 - 418.

สุพรรณบุรี เมืองปราจีนบุรี เมืองลพบุรี เมืองอ่างทอง และไค้ตราพระราชบัญญัติออก
 โฉนดที่ดินขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2451 ประกอบด้วยข้อความ 4 ภาค คือ วิธีชำระความเรื่องที่ดิน
 เรื่องรังวัดที่ดิน วิธีโอนที่ดิน และว่าก้วยกฎหมายที่ดินซึ่งมีโฉนดแผนที่¹ พระราชบัญญัตินี้
 ต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้ง แต่ส่วนใหญ่ยังคงใช้เป็นหลักการทะเบียนที่ดินตลอดมา
 จนกระทั่งได้จัดเข้าประมวลกฎหมายที่ดินเมื่อ พ.ศ. 2497²

มิสเตอร์แกร แสมคำรงค์ตำแหน่งหัวหน้ากรมทะเบียนที่ดินจนถึงวันที่ 15 กรกฎาคม
 พ.ศ. 2446 จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ไปรับราชการกระทรวงมหาดไทยตำแหน่งที่ปรึกษา
 เมืองกลันตัน³ สำหรับตำแหน่งหัวหน้ากรมทะเบียนที่ดินหลังจากนี้ไค้แก่ พระหัตถ์สารสุภกิจ
 (ภู) หลวงประมวลภูมิเทศ (เฮง วิริยะศิริ)

สำหรับกรมราชโลหกิจตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2434 เพื่อมีหน้าที่
 ตรวจสอบราคาเกี่ยวข้องกับแร่โลหธาตุ ประทานบัตรและสัญญาในการทำแร่ การโลหกิจ
 และภูมิวิทยาทั้งปวงในราชอาณาจักรสยาม⁴ เพราะกิจการเหมืองแร่แต่เดิมกอนตั้งกรม
 ราชโลหกิจปล่อยให้เจ้าเมืองผูกขาดภาษีและปกครองไปค้วย ระเบียบการจัดการปกครอง

¹ พวงเพชร สุรักถนวกวีกุล, "เปรียบเทียบผลงานของ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ
 พ.ศ. 2435 - 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 61.

² ทินกร ทองเสวต, ประวัติกระทรวงเกษตร (พระนคร : โรงพิมพ์สำนัก
 ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2509), หน้า 23.

³ ไพรคณูรายละเอียคใน ชมพูนุช นาดีรักัน, "บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ
 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต
 แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 49 - 50.

⁴ กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ, หน้า 39.

เหมืองแร่ไม่เป็นระเบียบ เจ้าเมือง เสนาบดี สามารถอนุญาตให้สิทธิในการทำเหมืองแร่
 ทั่ว การชุกแรมบางครั้งก็ทำโดยพดการ การวิวาทแย่งชิงพื้นที่จึงเกิดขึ้น จึงให้ตั้งกรม
 ราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้น แล้วได้เลือกวิธีการทำเหมืองตามแบบเดิม คือการที่ผู้ขออนุญาต
 จะทำเหมืองแร่ของขออนุญาตจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กลาโหม กรมท่า¹ แล้วให้
 กรมราชโลหกิจทำหน้าที่แทน ซึ่งถือว่าการดำเนินงานเกี่ยวกับสิทธิการทำเหมืองแร่เป็นงาน
 หลักของกรม

ใน พ.ศ. 2444 รัชกาลที่ 5 ทรงให้ตราพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120
 ขึ้นในมณฑลต่าง ๆ เช่น มณฑลภูเก็ต มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร มณฑลราชบุรี²
 ตามพระราชบัญญัตินี้ได้วางหลักเกณฑ์การทำเหมืองแร่ เปลี่ยนแปลงอัตราค่าธรรมเนียม
 ต่าง ๆ ทำให้ปัญหาการทะเลาะวิวาทเรื่องสิทธิการทำเหมืองแร่หมดไป และทำให้ชาว
 ตะวันตกสนใจในการทำเหมืองแร่มากขึ้น

ตั้งแต่เริ่มตั้งกรมราชโลหกิจ หัวหน้ากรมเป็นชาวต่างประเทศทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อ
 หัวหน้ากรมคนสุดท้าย คือ นายเฮนรี จี สกอต (Mr. Henry G. Scott) พ.ศ. 2441 -
 2450) ชาวอังกฤษกราบถวายบังคมลากลับต่างประเทศ กรมราชโลหกิจจึงได้มีหัวหน้ากรม
 เป็นคนไทยตั้งแต่นั้นมา

สำหรับงานในความรับผิดชอบของกรมราชโลหกิจตั้งแต่เริ่มตั้ง พ.ศ. 2434
 จนกระทั่งถึงปลายรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานเกี่ยวกับสิทธิการทำเหมืองแร่
 เช่น การออกพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120 ส่วนการปฏิบัติงานด้านเทคนิค คือ
 การตรวจแร่ ตรวจสายน้ำ การส่งเสริมเทคนิคในการทำเหมืองแร่ไม่ปรากฏเลย และ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย "ตำนานเมืองระยอง" ประชุมพงศาวดาร
 ภาคที่ 50 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2479), หน้า 21.

² กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ, หน้า 42.

เนื่องจากงานที่ได้ดำเนินการคล้ายกับงานของทะเลเบียนที่กิน จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมอยู่ในกระทรวงเกษตรในวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2452¹

ผลงานของเจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ก้านการทะเลเบียนที่กินและราชโลหกิจ

ภายหลังที่กรมราชโลหกิจโอนมาสังกัดกระทรวงเกษตรแล้ว เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ในฐานะผู้บังคับบัญชากรมราชโลหกิจได้จัดการการในกรมราชโลหกิจ โดยการแต่งตั้งตำแหน่งหัวหน้ากรมราชโลหกิจใหม่ เพราะพระยาสี่สหายเทพดำรงตำแหน่งหัวหน้ากรมราชโลหกิจอยู่เป็นการชั่วคราว ความคิดของเจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ในการที่คิดจะเปลี่ยนแปลงตำแหน่งหัวหน้ากรมราชโลหกิจเกิดขึ้นพร้อมกับการที่จะรวมกรมราชโลหกิจเข้ากับกรมทะเลเบียนที่กิน แต่ยังไม่รวมกันในทันที ยังคงแยกกันอยู่เป็น 2 กรม โดยมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว คือ พระยาบรมบาทบารุง (แย้ม แสงชูโต)² โดยแบ่งส่วนราชการเป็น 5 กอง คือ กองกลาง กองเมืองภูเก็ท กองเมืองพังงา กองเมืองตะกั่วป่า กองเมืองระนอง³

ต่อมาเจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ได้รวมกรมราชโลหกิจเข้ากับกรมทะเลเบียนที่กิน ด้วยเหตุผลที่ว่า หน้าที่ของกรมราชโลหกิจคล้ายกับการออกโฉนดที่ดิน คือ การวัดพื้นที่ทำเหมือง เช่น ชนากกว้าง ยาวและมีอาณาเขตจดบริเวณใดจึงควรรวมให้อยู่ในความปกครองของกรมทะเลเบียนที่กิน และให้มีตำแหน่งอธิบดีเป็นผู้รับผิดชอบในกรมทะเลเบียนที่กินตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453 สำหรับตำแหน่งหัวหน้ากรมทะเลเบียนที่กินคือพระยาบรมบาทบารุงซึ่งมีความรู้ในทางโลหกิจ เพราะได้รับการศึกษาวิชาวิศวกรรมเหมืองแร่จากฝรั่งเศส นับเป็นคนไทยคนแรกที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยตรง และเป็นคนไทยคนแรกที่ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมทะเลเบียนที่กิน ซึ่งกรมทะเลเบียนที่กินมีฐานะเทียบเท่ากรมใหญ่กรมหนึ่งและแบ่งหน่วยงานเป็น 3 แผนก คือ

¹กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ, หน้า 131.

²พระยาบรมบาทบารุง (ภายหลังได้เป็นพระยาประชาธิพัทบริบาล)

³กจช. ร. 5 กษ.2/3, ยกกรมราชโลหกิจจากกระทรวงมหาดไทยมาอยู่ในกระทรวงเกษตร และเรื่องจัดการการในกระทรวงเกษตร (ร.ศ. 128)

แผนกการทะเบียนที่ดิน แผนกโลหกิจ แผนกข้าหลวงเกษตร¹ ซึ่งกองข้าหลวงเกษตรเดิม
ที่ทำการออกโฉนดนั้นเปลี่ยนชื่อให้เรียกว่า กองข้าหลวงออกโฉนด มีหน้าที่เฉพาะแต่เรื่อง
ทำการออกโฉนดที่ดินอย่างเดียวกันเท่านั้น

การรวมกรมทะเบียนที่ดินเข้ากับกรมราชโลหกิจและตั้งพระยาบรมบาทบุรุษ เป็น
อธิบดีกรมทะเบียนที่ดินตรงตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงพระราชหัตถเลขาว่า

เห็นว่าตำแหน่งเจ้ากรมทะเบียนที่ดินเป็นสำคัญอยู่มาก ถ้าหากอยู่ในมือผู้ก่อน
ซึ่งเห็นว่า จะทำการไปไม่ไกลแล้ว . . . จะเข้ามาสวมในทันทีซึ่งเราจะหาทางไม่
ยอมให้งานไม่สูญใครง่าย เพราะเหตุที่เขาต้องขจัดถอนออกไปรับราชการจรมไม่ได้
มีความผิดของถอดถอนอันใด แต่หากเป็นเวลาคงเล็กตำแหน่ง เขาจึงต้อง
กลับมารับราชการในหน้าที่เดิม ชรรวมคามที่มีความสามารถมากกว่ากัน ก็คงยึด
การงานไว้ได้ในมือ ถ้าไม่คิดให้ดี เราจะคงมีเจ้ากรมทะเบียนเป็นคนต่าง
ประเทศ แลเสียเงินก้อนแพงเป็นอันมาก การที่จะรื้อถอนออกไปก็ดูเหมือนจะ
ไม่สงาย จึงขอให้ศรีกรตรองในเรื่องนี้ให้มาก เวลาที่กระชั้นอยู่แล้ว เกรียม
ทางออกไว้ให้²

จะเห็นได้ว่าการแต่งตั้งอธิบดีกรมทะเบียนที่ดิน เป็นไปตามพระราชประสงค์ของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพที่จะให้
คนไทยดำรงตำแหน่งหัวหน้ากรม เพราะมีสเตอร์เกรแฮมหัวหน้ากรมทะเบียนที่ดินเดิมซึ่ง
ภายหลังกระทรวงมหาดไทยขอตัวไปเป็นที่ปรึกษาและข้าหลวงเมืองกลันตัน พ.ศ. 2446 -
2452 จะกลับเข้ามารับราชการในกระทรวงเกษตรอีก เจ้าพระยาวางษานุ
ประพัทธ์จึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงตำแหน่งที่เหมาะสม

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมทะเบียนที่ดิน แฟ้ม 9.2/2542, กระทรวงตั้ง
พระยาบรมบาทบุรุษเป็นอธิบดีกรมทะเบียนที่ดิน (ร.ศ. 128)

² ข้าราชการในกรมรถไฟและกองท่าทางกรมโยธาเทศบาล, ประวัตินายพลเอก
เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์, หน้า 29 - 30.

สำหรับมิสเตอร์เกรแฮม คือ ตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงเกษตร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย สรุปได้ว่าการแต่งตั้งหัวหน้ากรมทะเบียนที่ดินที่เป็นคนไทยสามารถป้องกันไม่ให้ชาวต่างประเทศเข้ามามีบังคับบัญชากรมกองต่าง ๆ ได้ ขณะเดียวกันเป็นการประหยัดเงินแผ่นดินด้วย เพราะการจ้างคนไทยเข้ารับราชการไม่ต้องจ้างแพงเหมือนชาวต่างประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์มีความสามารถในการบริหารและการคัดเลือกบุคลากรเข้าปฏิบัติงานเป็นอย่างดี

แม้ว่าได้รวมกรมราชโลหกิจเข้ากับกรมทะเบียนที่ดิน เรียกว่ากรมทะเบียนที่ดิน และราชโลหกิจ โดยมีชิบดิมบังคับบัญชาคนเดียว เพื่อเป็นการประหยัดพระราชทรัพย์ของแผ่นดิน ทำให้สะดวกในการบังคับบัญชาและสามารถใช้เจ้าพนักงานร่วมกันได้แล้ว งานในความรับผิดชอบของสองกรมนี้ก็ยังคงแยกกันปฏิบัติงานเช่นเดิม ผู้เขียนจึงแยกการศึกษาผลงานของเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ออกเป็น 2 ประเด็น คือ งานด้านการทะเบียนที่ดิน และราชโลหกิจ

ก. งานด้านการทะเบียนที่ดิน สำหรับผลงานของเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ด้านการทะเบียนที่ดิน แบ่งไว้ดังนี้คือ

1. การตั้งหอทะเบียนที่ดิน
2. การรวมกองข้าหลวงเกษตรเข้ากับกรมทะเบียนที่ดิน
3. การโอนหอทะเบียนที่ดินเมืองต่าง ๆ อยู่ในความปกครองดูแลของข้าหลวงเทศาภิบาล
4. การยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงตรวจการออกโฉนดที่ดิน
5. การออกข้อบังคับชั่วคราว พ.ศ. 2453 เพื่อควบคุมการถือครองที่ดินในมณฑลภาคใต้

1. การตั้งหอทะเบียนที่ดิน ตามประกาศออกโฉนดที่ดินลงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2441 ข้อ 5 บัญญัติไว้ว่าเมื่อใดลงมือจัดการตามประกาศนี้ในเมืองใด ให้เสนาบดีกระทรวงเกษตรจัดตั้งหอทะเบียนที่ดินขึ้นไว้สำหรับเก็บรักษาทะเบียนที่ดินในเมืองนั้น¹

¹ รวมกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน "ประกาศออกโฉนดที่ดินวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2444" หน้า 48.

สำหรับอัตราเงินเดือนผู้ช่วยนายทะเบียนชั้นที่ 1 ในเมืองสมุทรสาคร เมืองพิจิตร ถ้าไม่มีนายทะเบียนก็ให้ช่วยได้รับเงินเดือนชั้นที่ 1 ถ้าไม่มีนายทะเบียนแล้วผู้ช่วยต้องเลื่อนมารับเงินเดือนชั้นที่ 2 ซึ่งตามระเบียบการที่จัดใหม่กำหนดว่านายทะเบียนหรือผู้ช่วยนายทะเบียนที่ได้รับเงินเดือนสูงกว่าอัตราที่ได้รับตามเดิม ส่วนผู้ที่ได้รับเงินเดือนต่ำกว่าอัตราที่ได้รับตามอัตราใหม่ ซึ่งตามระเบียบใหม่นี้เห็นได้ว่าการจัดตำแหน่งเงินเดือนและชั้นของนายทะเบียนผู้ช่วยกำหนดตามราชการที่ทำมากหรือน้อยเป็นเกณฑ์ ซึ่งถ้าผู้ใดทำราชการก็มีความอุทิศสละก็จะให้มีโอกาสเลื่อนชั้นสูงขึ้นตามลำดับ

2. การรวมกองข้าหลวงเกษตรเข้ากับกรมทะเบียนที่ดิน ใน พ.ศ. 2452

เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์ไกรรบบำรุงมณฑลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าควรรวมกองข้าหลวงเกษตรเข้ากับกรมทะเบียนที่ดินด้วย เหตุผลที่วางงานทั้งสองอย่างต่อเนื่องกัน เมื่อรวมกันแล้วการออกโฉนดที่ดินจะดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว และเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย ซึ่งการรวมกองข้าหลวงเกษตรเข้ากับกรมทะเบียนที่ดินนี้เป็นความดีที่มีประโยชน์ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นการรวมหน้าที่เกี่ยวข้องเนื่องกันเข้ามาอยู่ใต้บังคับบัญชาคนคนเดียว ซึ่งการออกโฉนดที่ดินระยะแรกการงานไม่เป็นระเบียบ การรวมงานที่ดินซึ่งเกี่ยวข้องเนื่องกันมาไว้ใต้บังคับบัญชาของคนคนเดียวสามารถแก้ปัญหานี้ได้

การรวมกองข้าหลวงเกษตรเข้ากับกรมทะเบียนที่ดินได้มีการประชุมตกลงกันในที่ประชุมข้าหลวงเกษตรที่กระทรวงเกษตรเมื่อ พ.ศ. 2452 ว่าเมืองใดที่ข้าหลวงเกษตรได้จัดการออกโฉนดที่ดินใกล้จะเสร็จเรียบร้อยแล้วให้ข้าหลวงเกษตรมอบการในเมืองนั้นให้นายทะเบียนเป็นผู้รับทำต่อไป เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์จึงมีคำสั่งให้กองข้าหลวงเกษตรเมืองต่าง ๆ ที่มีลักษณะข้างต้นมอบให้นายทะเบียนเมืองเหล่านั้นจัดการต่อไป²

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมทะเบียนที่ดิน แฟ้ม 9.2/2609, ให้หอทะเบียนรับงานกองข้าหลวงออกโฉนด.

² เรื่องเดียวกัน.

3. การโอนหอทะเบียนที่ดินเมืองต่าง ๆ อยู่ในความปกครองดูแลของข้าหลวงเทศาภิบาล ข้อตกลงนี้เป็นผลของการประชุมร่วมกันระหว่างกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งมีเจ้าพระยาวิชาญประพัทธ์เป็นประธานในที่ประชุมกับข้าหลวงเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2452 มีใจความว่าการทะเบียนที่ดินในแต่ละเมืองให้โอนไปอยู่ในความรับผิดชอบของข้าหลวงเทศาภิบาล เช่นเดียวกับข้าหลวงคลัง ข้าหลวงสรรพากร โดยกำหนดว่าเมืองใดที่ข้าหลวงออกโฉนดจนจะเสร็จแล้ว ก็จะมีมอบให้อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล เช่น กระทรวงเกษตราธิการมอบการทะเบียนที่ดินและการในกองข้าหลวงออกโฉนดมณฑลกรุงเก่า มณฑลปราจีนบุรี มณฑลนครไชยศรี ให้อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล¹ ขณะเดียวกันกระทรวงเกษตราธิการมีหนังสือถึงข้าหลวงออกโฉนดแจ้งให้ทราบว่าบรรดาหนังสือราชการทั้งหลายก็ให้เจ้าพนักงานทะเบียนส่งไปหาหรือต่อข้าหลวงเทศาภิบาล ห้ามมีมาทางกรมทะเบียนโดยตรง ยกเว้นหนังสือไปรเวตซึ่งจะมีมาเป็นครั้งคราวจะมีมายังกรมทะเบียนโดยตรงได้²

สำหรับการเปลี่ยนแปลงเงินเดือนหรือเปลี่ยนแปลงเสมีนพนักงานตั้งแต่เสมีนเอกลงมาอนุญาตให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเพิ่มเงินเดือนหรือผลักดันเปลี่ยนได้ เมื่อสิ้นเดือนแล้วก็ต้องชี้แจงให้กระทรวงเกษตราธิการ³

ปรากฏว่าการมอบหมายราชการในกองข้าหลวงออกโฉนดและหอทะเบียนให้อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล ทำให้ราชการดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและสะดวกในการปฏิบัติงาน ซึ่งมณฑลจะเป็นหัวหน้าของเจ้าพนักงานทะเบียนประจำหัวเมืองทั้งหลายในมณฑล เพื่อจะได้รวบรวมสรรพากรงานทั้งปวงของหอทะเบียนซึ่งเป็นสาขานั้น

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมทะเบียนที่ดินส่วนกรมสิทธิฯ แฟ้ม 9.2/2603, มอบหอทะเบียนและกองข้าหลวงเกษตราธิการมณฑลกรุงเก่าอยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล

² กจช. เอกสาร กส. กรมทะเบียนที่ดิน แฟ้ม 9.2/2604, มอบหอทะเบียนและกองข้าหลวงออกโฉนด.

³ กจช. เอกสาร กส. กรมทะเบียนที่ดิน แฟ้ม 9.2/7709, หนังสือกระทรวงเกษตราธิการถึงมณฑลพิบูล โลกกว่าด้วยการเพิ่มเงินเดือนหรือผลักดันเปลี่ยนเจ้าพนักงาน.

เมื่อมณฑลจะต้องการทราบอะไรจะไต่ถามได้โดยตรงจากเจ้าพนักงานทะเบียนประจำมณฑล¹ การมอบการทะเบียนที่ดินให้อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล นับเป็นการเริ่มต้นของการทะเบียนที่ดินที่จะไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย จนกระทั่งอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทยในสมัยต่อมา

4. การยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงตรวจการออกโฉนดที่ดิน เนื่องจากการออกโฉนดที่ดินซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2444 เจริญแพร่หลายขึ้นโดยมีกองข้าหลวงเทศาภิบาลย้ายกันออกไปทำการตามมณฑลต่าง ๆ และมีการตั้งหออทะเบียนที่ดินขึ้นตามเมืองต่าง ๆ คั้งที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ตั้งกองข้าหลวงตรวจการขึ้น² เพื่อทำหน้าที่ทั้งงานธุรการและตุลาการ โดยให้ตรวจการในกองข้าหลวงเทศาภิบาลและหออทะเบียนที่ดินทั่วไป ซึ่งมีพระยาประชาชีพบริหาร ข้าหลวงเทศาภิบาลกรุงเก่าเป็นข้าหลวงตรวจการออกโฉนดที่ดิน³

ต่อมาใน พ.ศ. 2453 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกหน้าที่ของข้าหลวงตรวจการในตำแหน่งตุลาการเสีย โดยให้การพิจารณาคดีวิวาทระหว่างการออกโฉนดรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม นอกจากนี้ได้มีการมอบหน้าที่การงานในกองข้าหลวงออกโฉนดอยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์จึงเสนอความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ควรเลิกตำแหน่งข้าหลวงตรวจการออกโฉนด

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมทะเบียนที่ดิน พ้น 9.2/2599, ให้หออทะเบียนหัวเมืองขึ้นกับหออทะเบียนมณฑล.

² นพรัตน์ นุสธรรม, "การปฏิรูปกฎหมายที่ดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 13.

³ กจช. ร. 5 กษ. 4/2, ตั้งและยกเลิกข้าหลวงตรวจการออกโฉนดที่ดินและให้พระยาประชาชีพบริหารออกจากราชการ (ร.ศ. 124 - 128)

ที่ดิน ซึ่งถ้าจะให้มีการตรวจราชการงานในกองข้าหลวงเกษกร ก็ควรจะให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งมีความชำนาญไปตรวจเป็นครั้งคราว จะเห็นได้ว่ากรณีที่เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ เสนอให้เลิกตำแหน่งข้าหลวงตรวจการ เพราะเห็นว่าเมื่อเลิกหน้าที่ด้านตุลาการแล้ว งานที่ข้าหลวงตรวจการปฏิบัติจะลดน้อยลง และเพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณแผ่นดินจึงควรเลิกตำแหน่งนี้เสีย รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นชอบด้วย

5. การประกาศใช้ข้อบังคับชั่วคราว พ.ศ. 2453 เพื่อควบคุมการถือครองที่ดินในมณฑลภาคใต้ หลังจากที่รัฐบาลตกลงใจจะสร้างทางรถไฟสายใต้ถึงแหลมมลายู เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ เสนอว่าควรใช้นโยบายใหม่เพื่อควบคุมการครอบครองที่ดินบริเวณมณฑลภาคใต้ เนื่องจากดินแดนนี้อุดมสมบูรณ์และมีผู้ขอจัดจองที่ดินทำการเพาะปลูกอยู่เนือง ๆ ส่วนพระราชบัญญัติที่ดินที่จะออกให้ทำการเพาะปลูกสลับไปนั้นกำลังร่างอยู่ ครั้นจะรอจนสำเร็จบริบูรณ์ประกาศเป็นพระราชบัญญัติจะไม่ทันกับความต้องการของราษฎรที่ประสงค์จะทำการเพาะปลูก และกลัวว่าที่ดินบริเวณนี้จะตกเป็นของชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอังกฤษ เพราะในระยะนั้นอังกฤษมีสิทธิในการครอบครองที่ดินเหมือนคนไทย เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ จึงเสนอให้รัฐบาลแก้ไขปัญหานี้โดยเรียบเรียงกฎหมายลักษณะการเช่าที่ดินขึ้น และได้นำเสนอเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงคำรกราชานุภาพ ไม่ทรงเห็นด้วย เนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ประกอบด้วยข้อความที่ไม่แน่นอนว่าจะรักษากฎหมายเดิมหรือยกเลิกฉบับเก่าฉบับใด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อพิจารณาร่างกฎหมายที่ดินฉบับใหม่ซึ่งประกอบด้วยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงคำรกราชานุภาพ พระเจ้าลูกยาเธอกรมขุนลพบุรีราเมศร์ หม่อมเจ้าจรัญศักดิ์กฤษณากร เจ้าพระยายมราช เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ และพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ที่ประชุมตกลงร่างประกาศขึ้นมาฉบับหนึ่ง ซึ่งเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ไม่พอใจในประกาศนี้เพราะเกี่ยวข้องกับคนในบังคับต่างประเทศ จึงได้นำประกาศไปปรึกษาพระยาแก้วมณี

ที่ปรึกษาราชการทั่วไป ซึ่งพระยากัดยาตไมตรีได้แก้ไขเล็กน้อย กรรมการเห็นชอบด้วยจึง
ทรงโปรดเกล้าให้ใช้เป็นกฎหมายวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2453¹

สาระสำคัญของข้อบังคับชั่วคราวสำหรับการเพาะปลูกสวนใหญ่ สมพัคสร ที่ไร
และนาสำหรับมณฑลชุมพร บัตถานี ภูเก็ท นครศรีธรรมราช มีดังต่อไปนี้คือ

ตามประกาศนี้แบ่งที่ดินออกเป็น 2 ประเภท

ก. ที่ดินสงวนหรือหมายเขต ไว้สำหรับราษฎรที่ตั้งภูมิลำเนาในท้องที่อำเภอ
อำเภอละหนึ่งแห่งหรือหลายแห่งให้พอกับจำนวนราษฎรซึ่งประจำอยู่ในท้องที่นั้นจับจอง

ข. ที่ดินสำหรับราษฎรซึ่งอยู่ต่างท้องที่ หรือต่างหัวเมืองจับจอง

ตามร่างข้อบังคับนี้ข้าหลวงเทศาภิบาลและผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้สำรวจหมายเขต
ที่ดิน และแยกประเภทที่ดินในคำบทหนึ่งว่าเป็นที่ดินประเภทใดเพื่อประกาศลงในราชกิจจานุ
เบกษาเป็นคราว ๆ ไป² จำนวนที่ดินซึ่งรัฐบาลหวงห้ามแก่คนพื้นเมืองนั้นอยู่ในอัตราส่วน
ชายฉกรรจ์คนหนึ่งถือครองที่ดิน 200 ไร่ แต่การจับจองอนุญาตให้เพียงคนละไม่เกิน 50 ไร่
ส่วนที่ดินประเภทหนึ่งรัฐบาลมิได้กำหนดว่าคนหนึ่งครอบครองเท่าใด เป็นการเปิดโอกาส
จับจองที่ดินเพื่อทำประโยชน์ให้มากที่สุด³

นอกจากนั้นตามประกาศข้อบังคับนี้ได้แบ่งที่ดินที่เปิดโอกาสให้มีผู้จับจองเป็น 2 ประเภท
ตามลักษณะพืชที่ปลูกดังนี้คือ

ก. การจับจองที่ดินเพื่อปลูกสวนสมพัคสร คือปลูกพันธุ์ไม้ล้มลุกอายุไม่เกิน
3 ปี เมื่อรับใบเหี่ยวบ่มยาไปแล้วถ้าภายใน 24 เดือน มิได้ลงมือกระทำการโค่นสร้างหรือ

¹"ประกาศใช้ข้อบังคับชั่วคราว พ.ศ. 2453," ราชกิจจานุเบกษา
27 (5 มีนาคม 2453) : 171.

²เรื่องเดียวกัน.

³"รายงานประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลที่กระทรวงเกษตราธิการ ร.ศ. 129,"
ราชกิจจานุเบกษา 10 (1 มกราคม 2453) : 300.

กลางที่ ถือว่าใบเหี้ยมย่ำขาดอายุ ถ้าครบ 24 เดือน ได้ทำการไปแล้วไม่ต่ำกว่าหนึ่งใน สิบส่วนของที่ดินทั้งหมด ใบเหี้ยมย่ำให้มีอายุต่ออีก 3 ปี เมื่อครบกำหนด 5 ปี ผู้ถือใบ เหี้ยมย่ำไม่ได้ทำการ เพาะปลูกลงเต็มตามเนื้อที่ดินจะได้รับผลประโยชน์เฉพาะเนื้อที่ดินที่ตน ทำประโยชน์ไว้เท่านั้น ที่ดินนอกเหนือจากนี้ต้องคืนเป็นของหลวง¹

ข. การจับจองที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกสวนใหญ่ คือปลูกพันธุ์ไม้ยืนต้นที่มี อายุเกิน 3 ปี ซึ่งได้แก่ผลไม้ชนิดใด เช่น ทุเรียน มังคุด มะม่วง มะพร้าว และผลไม้ ชนิดอื่น เช่น ขนุน เงาะ สาเก² การจับจองที่ดินประเภทนี้กำหนดไว้ว่าเมื่อครบ 24 เดือน ทำการได้หนึ่งในส่วนสิบของที่ดินทั้งหมด ให้ต่ออายุใบเหี้ยมย่ำได้อีก 3 ปี ถ้าภายใน กำหนด 5 ปี ไม่ได้กระทำการเพาะปลูกในเนื้อที่ดินให้ใดหนึ่งในส่วน 4 ของที่ดินทั้งหมด ให้ถือว่าใบเหี้ยมย่ำหมดอายุเฉพาะที่มีได้ทำการเพาะปลูกนั้น ถ้าครบ 5 ปี ได้ทำการ เพาะปลูกได้ไม่ต่ำกว่าหนึ่งใน 4 ให้ต่ออายุใบเหี้ยมย่ำได้อีก 3 ปี เมื่อครบกำหนด 8 ปี แล้วใบเหี้ยมย่ำจะขาดอายุจะต่ออีกไม่ได้ ผู้ถือใบเหี้ยมย่ำจะรับโฉนดได้แต่ที่ดินที่ได้ปลูก พันธุ์ไม้ไว้เท่านั้น ที่ซึ่งมิได้กระทำการเพาะปลูกลงไว้จะขาดจากใบเหี้ยมย่ำ และที่ดินนั้น ต้องกลับคืนเป็นของหลวงทันที ผู้ถือใบเหี้ยมย่ำจะอ้างว่ายังมีกรรมสิทธิ์ หรือเรียกร้อง

¹"ประกาศใช้ของบังคับชั่วคราว พ.ศ. 2453," ราชกิจจานุเบกษา

27 (5 มีนาคม 2453) : 171.

²การเพาะปลูกสวนใหญ่ หมายถึงการปลูกพันธุ์ไม้ยืนต้นที่มีอายุเกิน 3 ปี แบ่ง ออกเป็นผลไม้ชนิดใด และผลไม้ชนิดอื่น ผลไม้ชนิดใดก็ได้แก่ ทุเรียน มังคุด มะม่วง มะพร้าว ลางสาด หนาก พลุค่างทองหลวง ส่วนผลไม้ชนิดอื่น มี ขนุน สะท้อน เงาะ มะไฟ สาเก ฝรั่ง สับปะรด การเพาะปลูกสวนใหญ่ ชาวสวนต้องเสียค่า อากรให้แก่รัฐบาล เป็นอากรที่เก็บเป็นเงินทุก ๆ ปี โดยดูจากต้นไม้ยืนต้นที่ออกผลทุกต้น และติดตามประเภทต้นไม้ ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ อัตราการเก็บอากรแตกต่างกัน เล็กน้อย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรับปรุงการเก็บค่าอากรใหม่ โดยดูจากขนาดรอบต้นไม้ และความสูงของต้นไม้แต่ละต้น

ค่าเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้¹

สำหรับบุคคลที่จะจับจองที่ดินถือใบเทียบย่ำไค้นั้น ต้องมีลักษณะดังนี้คือ

1. บุคคลที่คั้งภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่ ๆ ขอจับจองนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่จับจองที่ดินได้ในที่ ๆ รัฐบาลสงวน และปักหมยเขตไว้มีกำหนดขยายฉกรรจ์ครั้งหนึ่งไม่เกินกว่า 50 ไร่ จำพวกหนึ่ง

2. บุคคลที่อยู่ภายในพระราชอาณาเขต ซึ่งคั้งภูมิลำเนาอยู่ตามท้องที่หรือค่างหัวเมือง แต่ได้ไปจับจองที่ดินในท้องที่นั้น ๆ ซึ่งมีกำหนดที่จะถือครองที่ดินได้ตามที่รัฐบาลกำหนด²

3. บุคคลที่อยู่ภายนอกพระราชอาณาจักร คือ

ก. คนชาติอังกฤษ หรือคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งมีหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2451 ซึ่งสนธิสัญญานี้ได้ให้อำนาจในการครอบครองที่ดินแก่คนในบังคับอังกฤษ โดยไม่แยกเป็นคนเอเชียหรือคนยุโรป

ข. คนในบังคับหรือคนในบังคับฝรั่งเศสที่เกิดในทวีปเอเชีย ซึ่งมีหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ได้ทำกับฝรั่งเศสในวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2449 กำหนดว่าคนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวเอเชียทุกคนย่อมมีกรรมสิทธิ์ที่จะถือครองและหวงห้ามที่ดินได้เหมือนคนไทย แต่ถ้คนค่างประเทศจากที่กล่าวมาแล้วต้องได้รับพระบรมราชานุญาตก่อนจึงจะถือครองที่ดินได้³

เป็นที่น่าสัง เกตว่าการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสมีสิทธิเหมือนกัน แต่แตกต่างกันที่ว่าฝรั่งเศสแยกคนชาวเอเชียกับชาวยุโรปออกจากกัน แต่สัญญาที่ทำกับอังกฤษ

¹ "รายงานประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลกระทรวงเกษตราธิการ ร.ศ. 129," เทศาภิบาล 10 (1 มกราคม 2453) : 301.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 311.

³ กจร. ร. 5 กษ. 4/10, แบบใบพระบรมราชานุญาตที่ดินให้แก่คนในบังคับ (9 มิถุนายน ร.ศ. 122 - 3 สิงหาคม ร.ศ. 128).

ชาวยุโรปหรือคนในเอเชียในบังคับอังกฤษมีสิทธิ์ที่จะถือครองที่ดินเหมือนคนในบังคับสยาม

ตามกฎข้อบังคับชั่วคราว พ.ศ. 2453 นี้ เป็นการป้องกันไม่ให้ชาวต่างประเทศถือคนในบังคับถือครองที่ดินมากเกินไป ซึ่งถือว่าเป็นนโยบายที่ดี เพราะถ้าให้ชาวต่างประเทศจับจองที่ดินได้ตามความพอใจจะทำให้มีโอกาสครอบครองที่ดินมากกว่าคนไทยที่เป็นชาวพื้นเมือง และใ้ประโยชน์ในที่ดินได้มากกว่า จึงกล่าวได้ว่าตามกฎข้อบังคับนี้สามารถแก้ไขความยุ่งยากของการครอบครองที่ดินของคนในบังคับต่างประเทศได้

ต่อมาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2454 เจ้าพระยาวงษาอนุประพิทธ์ได้กราบบังคมทูลขอใ้ประกาศนี้ในมณฑลจันทบุรี ซึ่งทรงโปรดเกล้าฯ อนุญาตเมื่อ พ.ศ. 2454¹

กล่าวโดยสรุปผลงานของเจ้าพระยาวงษาอนุประพิทธ์ด้านการทะเบียนที่ดินไม่ค่อยปรากฏมากนัก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในระยะต้น ผลงานที่ปรากฏส่วนใหญ่จึงเป็นการดำเนินนโยบายตามเสนาบดีคนก่อน เช่น การตั้งหอทะเบียนที่ดินเพิ่มขึ้น เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการออกโฉนดที่ดิน การรวมกองข้าหลวงเกษตราธิการกับกรมทะเบียนที่ดิน การโอนหอทะเบียนที่ดินเมืองต่าง ๆ อยู่ในความปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล ซึ่งกล่าวได้ว่าทำให้การบริหารราชการในกรมทะเบียนที่ดินเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น สะดวกในการปฏิบัติงานทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค สำหรับปัญหาการแก้ไขข้อบกพร่องเกี่ยวกับกฎหมายที่ดิน ไม่ปรากฏในระยะนี้ ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่มีความรู้คานกฎหมายและไม่ได้เล่าเรียนกฎหมายมาโดยตรง จึงไม่สามารถจัดการเรื่องนี้ได้

ข. งานด้านการราชโลหกิจ ดังได้กล่าวแล้วว่าใน พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมทะเบียนที่ดินเข้ากับกรมราชโลหกิจ เรียกว่ากรมทะเบียนที่ดินและราชโลหกิจ โดยมีอธิบดีเป็นผู้บังคับบัญชา

¹กระทรวงเกษตราธิการ, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า 28.

แต่เนื่องจากกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาซึ่งอยู่ในความปกครองของกรมทะเบียนที่ดินทำการอยู่ฝ่ายหนึ่งต่างหาก ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกรมในแผนกของทะเบียนที่ดิน ในประเด็นต่อไปนี้จึงจะศึกษาถึงบทบาทและผลงานของ เจ้าพระยawangษาณุประพัทธ์ในฐานะที่เป็นเสนาบดีบังคับบัญชากรมนี้โดยตรง

เนื่องจากใน พ.ศ. 2452 ไทยยอมยกดินแดน 4 รัฐภาคใต้ คือ ไทรบุรี ปลิส กลันตัน ตรังกานู ซึ่งอุดมไปด้วยแร่ธาตุให้แก่อังกฤษ เพื่อแลกกับการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและการกู้เงินสร้างทางรถไฟสายใต้เพื่อติดต่อกับทางรถไฟในแหลมมลายูของอังกฤษ ซึ่งดินแดนที่ทางรถไฟผ่านอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ยางพารา มะพร้าว ซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศขณะนั้น และบริเวณนี้ยังอุดมไปด้วยแร่ธาตุ เช่น ดีบุก ถ่านหิน¹ เจ้าพระยawangษาณุประพัทธ์จึงเสนอความคิดว่า รัฐบาลควรวางนโยบายที่แน่นอนขึ้น เพราะต่อไปชาวต่างประเทศคงจะเข้ามาลงทุนในประเทศเป็นจำนวนมาก การที่รัฐบาลจะหวงห้ามไม่ให้ลงทุนคงจะยาก เพราะราษฎรไทยไม่มีเงินทุนตั้งที่ห่านกล่าวไว้ว่า

ถ้าราษฎรพลเมืองของเราไม่มีทุนพอแล้วจะหว่าเอาไว้ได้แล้วก็คงจะป้องกันไม่ใคร่เป็นแน่ เพราะเปรียบประดุจตั้งน้ำป่าไหลหลากตามฤดูกาลฉันทุหนของชาวต่างประเทศที่เขาจะนำเข้ามาลงประเทศเรานั้นก็จะไหลเข้ามาฉันทุหนในที่ใดเราไม่มีความประสงค์จะให้ น้ำป่าไหลมาโดยแรงนั้นท่วมที่ใด เราก็ต้องคิดทำคันหรือทำนบป้องกันไว้ อย่าให้น้ำมันไหลท่วมเขาไปในที่นั้นได้ แต่เป็นธรรมดาของการนำไหล เมื่อจะไม่ให้ไหลเขาไปในที่ใดแล้วก็ต้องทำทางให้น้ำนั้นไหลตกไปในทางอื่น ทั้งเราควรต้องเอากำลังของน้ำที่จะไหลมาเข้ามานั้นเอง เป็นกำลังแรงโซพัดหมุนสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้บังเกิดประโยชน์แก่เราได้บ้าง อย่าให้ไหลเข้ามาเสียประโยชน์ หรือให้โทษแก่เราจนนักปราชญ์ที่มีปัญญาดีใช้แรงน้ำให้บังเกิดประโยชน์ใดคั้งนั้น เป็นต้น . . .²

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมราชโลหกิจ แฟ้ม 16/211, เรื่องกระทรวงมหาดไทยส่งความเห็นเรื่องการทำแร่และการขุดหาแร่.

² กจช. ร. 6 กษ. 6/2, แมมโมแรนคำในการขุดหาน้ำมันดินและถ่านศิลา.

กล่าวได้ว่า เจ้าพระยาวงษาอนุประพิทธ์ เสนอให้รัฐบาลอนุญาตให้ชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนเพราะทุนในประเทศมีน้อย สำหรับการท่าเหมืองขนาดใหญ่ และยังคงขาดแคลนเครื่องจักรที่ทันสมัยอย่างประเทศอื่น ขณะเดียวกันท่านเสนอให้แก้ไขกฎหมายหรือพระราชบัญญัติที่ยังบกพร่อง เพื่อให้ความคุ้มครองทรัพย์สินส่วนบุคคล และความสะดวกในการลงทุน การทำงานของชาวต่างชาติด้วย มิฉะนั้นจะไม่มีใครกล้ามาลงทุน สำหรับผลประโยชน์ที่ฝ่ายรัฐบาลจะได้รับจากเรื่องนี้คือสัมปทานการเก็บภาษีอากร ค่าโดยสาร ค่าระวางบรรทุกรถไฟทั้งขาเข้าขาออก นอกจากนั้นจะได้มีการนำเครื่องยนตร์มาใช้แทนแรงงานที่ใช้อยู่ในเวลานั้นด้วย ซึ่งข้อเสนอของท่านในเรื่องนี้เป็นข้อเสนอที่รัฐบาลควรนำมาปฏิบัติ เพราะเป็นการส่งเสริมการนำเทคนิควิทยาการใหม่ ๆ มาใช้ และเป็นการพัฒนาพื้นที่ที่ว่างเปล่าอยู่ให้เกิดเป็นเรือกสวนไร่นา ซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์ของประเทศเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของท่านนี้รัฐบาลได้นำมาปฏิบัติในเวลาต่อมา

นอกจากเจ้าพระยาวงษาอนุประพิทธ์ได้เสนอให้รัฐบาลวางนโยบายที่แน่นอนในการท่าเหมืองแร่แล้ว ท่านยังได้ส่งเสริมกิจการเหมืองแร่อีกด้วย

1. การแก้ไขการออกอาชญาบัตรตรวจแร่ให้แก่คนในบังคับ
2. การออกใบอนุญาตท่าเหมืองแร่ชั่วคราว
3. การส่งเสริมการทำเหมืองแร่ในที่เหมืองเก่า
4. การเลิกสงวนพื้นที่สองข้างทางรถไฟสายใต้
5. การเปลี่ยนแปลงอัตราการเก็บค่าภาคหลวงแร่โลหะธาตุต่าง ๆ
6. การสนับสนุนอาชีพการทำเหมืองแร่โดยเน้นหลักสูตรวิชาแร่ในโรงเรียน

เกษตรราชการ

1. การแก้ไขการออกอาชญาบัตรตรวจแร่ให้แก่คนในบังคับ แต่เดิมการออกอาชญาบัตรตรวจแร่ และอาชญาบัตรผูกขาดการตรวจแร่ให้แก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษจะต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อนทุกราย แต่ภายหลังจากที่รัฐบาลไทยกับอังกฤษได้มีการตกลงเรื่องสัญญาทางพระราชไมตรีใหม่ในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 แล้วนั้น ได้มีการกำหนดขึ้นใหม่ว่าคนในบังคับ

อังกฤษที่อยู่ในพระราชอาณาจักรไทยจะต้องอยู่ในกฎหมายไทย และมีกรรมสิทธิ์ที่จะยึดถือครองที่ดินได้ เช่นเดียวกับคนไทย กวายเป็นกรณีที่เกิดขึ้นในบังคับอังกฤษจะขออาชญาบัตรตรวจแร่ว่าตามความคิดของเจ้าพระยาวงษาปานประสิทธิ์เห็นว่ารัฐบาลไทยควรจะอนุญาตให้เสมือนกับคนไทยทั่วไป ซึ่งสามารถขออนุญาตกับเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หรือจะไปขอคือที่ว่าการกองราชโลหกิจตามหัวเมือง โดยข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้เซ็นใบอนุญาตให้ได้ เพื่อจะได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น เพราะระบบการขออนุญาตแบบเก่าทำให้การลงมือทำแร่ต้องเสียเวลามาก คือถ้าเป็นอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ว่าจะต้องส่งใบอนุญาตมาที่กรุงเทพฯ และต้องขออนุญาตต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแต่ผู้เดียว แต่ถ้าเป็นกรณีในบังคับชาวต่างประเทศที่ไม่ใช่ชาวอังกฤษ ต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อนตามที่กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาบัญญัติไว้แต่เดิม¹

ในการออกอาชญาบัตรให้แก่นักในบังคับอังกฤษเพื่อทำการตรวจแร่ และอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ว่าซึ่งการที่จะควบคุมโดยใช้กฎหมายไทยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า

ข้อซึ่งว่าด้วยวิธีขออนุญาตทำการตรวจแร่ ผิดกันอยู่ในระหว่างคนในบังคับต่างประเทศนั้น ไม่ใช่อาไศรยเหตุที่ว่าคนหนึ่งอยู่ในกฎหมาย แต่อีกฝ่ายหนึ่งอยู่นอกกฎหมายนั้นเลย เป็นวิธีที่คงให้แปลกกัน เพราะเหตุว่าฝ่ายไทยไม่จำเป็นต้องสอบสวนผูกจากกับใครอีก แต่คนต่างประเทศนั้นเป็นคนมาจากประเทศอื่นจำเป็นจะต้องสอบสวนผูกจากกับผู้แทนรัฐบาลประเทศนั้น ๆ ตามเหตุการณ์ที่จะพึงมี เพราะเหตุนี้แม้ว่าจะมีสัญญาอังกฤษและฝรั่งเศสคินอำนาจศาลแล้วก็ตาม คนในบังคับประเทศนั้น ๆ ก็ยังเป็นคนต่างประเทศ มีผู้แทนรัฐบาลประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ได้เป็นเหตุอันสมควรที่จะต้องเปลี่ยนวิธีขออนุญาตตรวจแร่ว่าที่มีอยู่ จึงไม่เป็นการยากลำบากอันใดยิ่งกว่าการที่จำเป็นจะต้องใช้วิธีซึ่งมีอยู่แล้วนั้น²

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมราชโลหกิจ แฟ้ม 16/14, กรมราชโลหกิจหาถาออกอาชญาบัตรตรวจแร่ และอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ แก่นักในบังคับอังกฤษ

² กจช. เอกสาร กส. กรมราชโลหกิจ แฟ้ม 16/14, กรมราชโลหกิจหาถาการออกอาชญาบัตรตรวจแร่ ของนักในบังคับอังกฤษ.

อาจกล่าวได้ว่าการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่อนุญาตให้เปลี่ยนแปลงกฎการขออาชญาบัตรตรวจแร่ว์ของกบในบังคับเหมือนกับคนไทยทั่วไป เพราะทรงเกรงว่าจะเกิดความยุ่งยากขึ้น เพราะกบในบังคับต่างประเทศมีหลายชาติหลายภาษายากแก่การปฏิบัติ ขณะเดียวกันพระองค์มีนโยบายไม่ส่งเสริมการลงทุนของชาวต่างชาติ เพราะทรงเกรงว่าจะเป็นการแย่งอาชีพของชาวพื้นเมือง จึงให้ใช้ตามระเบียบการเดิม

ด้วยเหตุนี้ จึง เป็นอันสิ้นสุดในระเบียบการขออาชญาบัตรตรวจแร่ว์ของคนในบังคับ อังกฤษว่าต้องใช้ตามกฎหมายเก่าของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ก็ต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน และสถานทูตประจำกรุงเทพฯ ต้องทำการรับรองว่าเป็นบุคคลที่เหมาะสมในการที่จะขออาชญาบัตรตรวจแร่ว์ด้วย

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาวงษาอนุ-ประพัทธ์ได้กราบบังคมทูลให้แก้ไขระเบียบการนี้อีก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ อนุญาตให้ผู้ว่าราชการเมือง และข้าหลวงเทศาภิบาลออกอาชญาบัตรตรวจแร่ว์ให้แก่คนในบังคับอังกฤษ และคนชาวเอเชียในบังคับฝรั่งเศส ได้คราวหนึ่งไม่เกิน 1 ปี และให้ข้าหลวงเทศาภิบาลออกอาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ว์ได้คราวละ 1 ปี ในเนื้อที่ไม่เกิน 3,000 ไร่ จึงพระราชหัตถเลขาที่มีถึงเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ว่า

เรื่องมีสเตอร์เฮนรี สก็อต ผู้จัดการบริษัทไซมิสตันตินดีเกิ้ลลิมิเตดยื่นคำร้องต่อกระทรวงเกษตร ขอให้จัดการแก้ไขระเบียบการกรมแร่ว์ให้บริษัทได้รับความสะดวกในการยึดถือที่ดินเสมอเท่ากับคนในบังคับสยาม เจ้าพระยาวงษาได้หาฤาษะยากัลยาณไมตรีได้ความว่ากระทรวงการต่างประเทศตกลงกับราชทูตอังกฤษว่าเมื่อบุคคลใดที่อ้างตนว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษมายื่นเรื่องราวขอโอนที่ดิน ถ้ามีหนังสือเซอร์คิฟิเก็ทสำหรับตัวนำมาแสดง เป็นหลักฐานว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ก็จะใช้การโอนที่ดินให้แก่ผู้นั้น แต่ตามผู้ยื่นเรื่องราวไม่มีหนังสือเซอร์คิฟิเก็ทสำหรับตัวนำมาแสดงแล้วก็จะส่งเรื่องราวมายังกระทรวงมหาดไทย เพื่อพิจารณาต่อไป แลควรจะให้ระเบียบนี้จัดการให้แก่คนชาวเอเชียในบังคับฝรั่งเศส

ด้วย พระยวงษาประพัทธ์เห็นว่าเรื่องนี้ ถ้าเจ้าพนักงานฝ่ายเรามีอำนาจที่จะเรียกเซอร์คิฟิเค้นมาตรวจสอบได้แล้ว ก็เป็นการสมควรแก่การไต่สวนชั้นมาก เห็นชอบด้วย . . .¹

จะเห็นได้ ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยกับเจ้าพระยวงษาประพัทธ์ เพราะต้องการให้ชาวต่างประเทศหรือคนในบังคับได้รับความสะดวกในการทำเหมืองแร่ เช่นเดียวกับคนไทย และเพื่อป้องกันมิเกิดความขัดแย้งกัน การเมืองระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ได้คิดหาทางป้องกันความยุ่งยากที่อาจจะเกิดขึ้นได้ โดยให้กระทรวงมหาดไทยพิจารณาเรื่องราวของบุคคลในบังคับที่ไม่มีหนังสือสำหรับตัวมาแสดงเป็นราย ๆ ไปด้วย

2. การออกใบอนุญาตทำเหมืองแร่ชั่วคราว ตามระเบียบการออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ที่ใช้อยู่แต่เดิมมีว่าก่อนที่จะออกประทานบัตรให้แก่ผู้ขอทำเหมืองแร่ มีการไต่สวนและตรวจสอบหลายชั้น เพื่อให้ทราบแน่ชัดว่าที่ซึ่งมีผู้ขอทำเหมืองแร่นั้น เป็นที่ว่างเปล่าไม่มีผู้หวงห้าม ไม่ขัดขวางแก่สาธารณประโยชน์ทางน้ำ เมื่อเจ้าพนักงานไต่สวนรังวัดตามระเบียบการแล้ว จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกประทานบัตรให้แก่ผู้ขอถือเป็นหลักฐาน ใช้เวลาประมาณ 6 เดือน ถึง 1 ปี ผู้ขอจึงทำเหมืองแร่ได้ เจ้าพระยวงษาประพัทธ์จึงเสนอว่าการที่ผู้ขอทำเหมืองแร่ต้องรอประทานบัตรอยู่เป็นการเสียเวลาในการทำเหมืองแร่ และควรให้ชาวต่างประเทศรับใบอนุญาตชั่วคราวด้วย โดยแบ่งใบอนุญาตชั่วคราวเป็น 2 แผนก คือ สำหรับผู้ขอซึ่งเป็นคนในบังคับสยามแผนก 1 ซึ่งให้เสนามคืออนุญาตอีกแผนกหนึ่งสำหรับชาวต่างประเทศ โดยต้องนำความกราบบังคมทูลก่อน แต่เมื่อได้รังวัดตรวจหาเนื้อที่ที่ขอทำเหมืองแร่นั้นถูกต้องตามแบบที่ออกประทานบัตรให้เสนามก็มีอำนาจออกประทานบัตรได้ ไม่ต้องกราบบังคมทูลซ้ำอีก ส่วนผู้ที่อยู่ในบังคับสยามต้องกราบบังคมทูลอย่างเดิม

¹ กษ. ร. 5 กษ. 6/3, เรื่องให้พระราชกฤษฎีกาเมืองและข้าหลวงเพชร
ออกอาชญาบัตรให้แก่คนในบังคับไต่สวนทำเหมืองแร่ไม่เกิน 1 ปี (พ.ศ. 2452 - 2454)

นอกจากนี้การให้อำนาจแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลออกใบอนุญาตทำเหมืองแร่ชั่วคราว ไม่ต่ำกว่า 6 เดือนในเนื้อที่ไม่เกิน 5 ไร่ ก็เป็นการคัดกำลังมิให้ชาวต่างประเทศเข้ามาขอได้ ซึ่งท่านกล่าวว่า . . . ข้าหลวงเทศาภิบาลออกใบอนุญาตให้ทำการรายหนึ่ง ไม่เกิน 5 ไร่ ก็คงเป็นการคิดมิให้ชาวต่างประเทศเข้ามาขอ เพราะวิธีการทำเหมืองของชาวต่างประเทศผิดกับจีนหรือไทย ก่อนจะลงมือทำการจะต้องตรวจที่ดินเสียก่อนให้เป็นที่เชื่อมั่นว่ามีผลพอจะไม่ให้ขาดประโยชน์ได้ และต้องการที่ดินค่าบละมาก ๆ โดยมีทุนมากและอาศัยใช้เครื่องจักรทำการ ฉะนั้นที่ดิน 5 ไร่ คงจะไม่พอทำการ . . .¹

การออกใบอนุญาตทำเหมืองแร่ชั่วคราว จึงมีประโยชน์ในแง่ที่ว่าทำให้การทำเหมืองแร่ดำเนินไปโดยรวดเร็วไม่เสียเวลาในระยะที่รอประทานบัตรซึ่งการรังวัดทำเหมืองต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่า 6 เดือน ขณะเดียวกันเป็นการสะดวกสำหรับพวคนายเหมืองที่เตรียมตัวจะทำเหมืองโดยมีทุนและกลุ้พร้อมแล้วก็จะลงมือทำได้ทันที นอกจากนั้นรัฐบาลจะได้รับผลประโยชน์ในส่วนค่าภาคหลวงแร่ที่บุกเร็วขึ้นกว่าเดิมด้วย

3. การส่งเสริมการทำเหมืองแร่ในที่เหมืองเก่า เนื่องจากกระทรวงเกษตรได้รับรายงานจากพระยารัษฎานุประดิษฐ์ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตว่าในมณฑลภูเก็ตมีเหมืองแร่เก่าซึ่งเคยมีผู้ทำการขุดแล้ว แต่ยังมีแร่พอจะขุดได้อีก ซึ่งจำนวนเหมืองเก่านี้มีมากและบางแห่งเนื้อที่เล็กน้อย ถ้าจะออกประทานบัตรให้ทำเหมืองแร่ตามระเบียบที่ใช้อยู่จะเป็นการเสียเวลานาน พระยารัษฎานุประดิษฐ์เห็นว่าควรให้ผู้ที่ทำเหมืองแร่ เช่นนี้ได้รับอนุญาตให้ทำการได้เร็วขึ้น และควรให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ออกใบอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ในที่เหมืองเก่าได้รายหนึ่ง ไม่เกินกว่า 5 ไร่ และในอนุญาตมีอายุใช้ได้ไม่เกินกว่า 5 ปี ส่วนการรังวัดควรรังวัดหมายเขตไว้พอเป็นเครื่องหมายชั่วคราว การเก็บค่ารังวัดก็เก็บตามอัตราของกรมราชโลหกิจ คือ เส้นละ 1 บาท 75 สตางค์ โดยให้ผู้รับใบอนุญาตออกค่าพาหนะและเบี้ยเลี้ยงให้เจ้าพนักงานกองราชโลหกิจวันละ 2 บาท กรมการ

¹ กจร. ร. 5 กษ. 6/4, ออกใบอนุญาตทำเหมืองแร่ชั่วคราว (16 พฤษภาคม-10 ธันวาคม พ.ศ. 2453)

อำเภอนันละ 1 บาท 50 สตางค์ กำนันวันละ 1 บาท ส่วนการเก็บธรรมเนียมกำโบอนุญาตปีละ 10 บาท¹

ตามรายงานนี้ เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์เห็นด้วย จึงให้นำความกราบบังคมทูล และทรงอนุญาตให้ประกาศใช้ในมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2454² จึงสรุปได้ว่าการออกใบอนุญาตทำเหมืองในที่เหมืองเก่าซึ่งมีขนาดเล็ก เป็นการส่งเสริมการทำเหมืองแร่ของชาวพื้นเมืองหรือบุคคลที่มีทุนทรัพย์น้อย และเป็นการส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ จึงกล่าวได้ว่าตามกฎหมายข้อบังคับนี้เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่ต้องการทำเหมืองแร่เป็นอย่างมาก เพราะประหยัดทั้งเวลาและทุน อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. 2479 คณะรัฐมนตรีได้ยกเลิกระเบียบการนี้ โดยเปลี่ยนเป็นการออกประทานบัตรแทน³ เพราะเห็นว่าผู้ขอทำเหมืองแร่มากขึ้น ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เพราะฉะนั้นควรวางระเบียบหรือกฎเกณฑ์ให้เหมือนกันทุกมณฑล เพื่อสะดวกในด้านการดำเนินงาน

4. การเลิกสงวนพื้นที่สองข้างทางรถไฟสายใต้ ในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีชาวต่างชาติเข้ามาทำเหมืองแร่มากขึ้น ซึ่งรัฐบาลต้องให้สิทธิแก่ชาวต่างชาติที่อยู่ใต้อกฎหมายเท่าเทียมกับชาวไทย รัฐบาลจึงพยายามสงวนพื้นที่ในเขตที่ชาวต่างชาติเข้าไปไม่ถึงให้เป็นเขตปลอดภัยจากการลงทุนของชาวต่างชาติ เพื่อรอกการลงทุนของชาวไทย รัฐบาลจึงสงวนพื้นที่สองข้างทางรถไฟสายใต้ข้างละ 200 เส้น (8 กม.)⁴

¹ กจช. ร. 6 กษ. 6/7, เรื่องให้ข้าหลวงเทศาภิบาลออกใบอนุญาตทำเหมืองแร่ในที่เหมืองเก่า (พ.ศ. 2454)

² กจช. เอกสาร กส. กรมราชโลหกิจ แฟ้ม 16/160, ขอพระราชทานอนุญาตให้ข้าหลวงเทศาภิบาลออกใบอนุญาตทำเหมืองในที่เหมืองเก่า

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ กจช. ร. 6 กษ. 6/2, รักษาที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้ เพื่อประโยชน์ในการทำเหมืองแร่.

ในพื้นที่สามเขตคือ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร มณฑลปัตตานี เหตุผลที่ต้องสงวนไว้ สมเด็จพระยาตากำรราชานุภาพกล่าวว่า เพราะต้องการจัดการปกครองบริเวณดังกล่าวให้เรียบร้อยก่อนแล้วจึงเปิดการทำเหมือง โดยขอให้ผู้ขอสัมปทานเป็นผู้ทำถนนและสายน้ำอันจำเป็นต่อการขนส่งและการทำเหมือง ซึ่งผู้ขอสัมปทานอาจจ่ายเงินให้รัฐจัดทำก็ได้ อีกประการหนึ่งรัฐก็จะทำการตรวจแร่เอง เพื่อทราบว่าพื้นที่ใดมีแร่มากจะได้ประกาศให้ผู้สนใจมาลงทุนทำเหมืองมากขึ้น ประการสุดท้ายก็ถ้ามีชาวต่างชาติมาขอทำเหมืองแร่แล้วรัฐบาลไม่ออกใบอนุญาตให้ก็จะถูกกล่าวหาว่าผิดสัญญา¹

เมื่อทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมราชโลหกิจสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ เจ้าพระยาวงษา - นูประสิทธิ์จึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ให้เลิกสงวนพื้นที่สองข้างทางรถไฟสายใต้ที่ผ่านมณฑลชุมพร มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี โดยให้เหตุผลว่า

ก. การให้พนักงานตรวจแร่ออกไปตรวจแร่แล้วประกาศในราชกิจจานุเบกษาถึงบริเวณที่มีแร่คงทำให้รัฐบาลเสียเงินไปโดยใช่เหตุ เพราะการตรวจแร่ไม่ใช่เป็นการง่าย ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากซึ่งการตรวจแร่ตามวิธีนี้คงไม่พบแร่ตลอดไป ถ้าไม่พบก็เป็นการสูญเปล่า และต้องจ้างพนักงานฝรั่งที่ชำนาญแร่หลายนาย ซึ่งจำนวนพนักงานในกรมราชโลหกิจคงจะไม่พอ และถ้าต้องจ้างฝรั่งที่ชำนาญในทางการตรวจแร่เพิ่มขึ้นก็ทำให้เปลืองงบประมาณการตรวจแร่วิธีนี้² จึงไม่มีใครคอยนิยมกัน

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมราชโลหกิจ แฟ้ม 16/211, ส่งความเห็นเรื่องการทำเหมืองแร่และการขุดหาแร่ศิลาและน้ำมันดิน (ร.ศ. 128)

² การตรวจแร่วิธีนี้ คือ การขุดมือน้ำลงไปที่ดิน ซึ่งต้องลงทุนมากและใช้เวลานานอย่างน้อย 5 - 10 ปี ถ้ารัฐบาลตรวจแร่และได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาก็จะเป็นการยืนยันว่าในตำบลนั้นมีแร่พอที่จะเปิดทำเหมืองได้ เมื่อบริษัทหรือบุคคลขอทำถ้าไม่มีแร่หรือน้อยก็จะขาดทุน ทำให้เป็นที่เสียหายแก่รัฐบาล ซึ่งการตรวจแร่วิธีเช่นนี้ถือเป็นการแน่นอนไม่ได้ ในมาเดเชียเคยตรวจแบบนี้อยู่ระยะหนึ่งแต่ต่อมาก็เลิกเพราะไม่คุ้มกับการลงทุน

ข. การรณรงค์การตรวจแร่ทำเหมืองในที่สงวนนั้น ย่อมจะทำให้ขาดรายได้ของรัฐบาลเกี่ยวกับการเก็บภาษีแร่ และขาดรายได้ของกรมรถไฟด้วย ซึ่งการทำแร่เช่นเดียวกับการทำการเพาะปลูกต้องมีเวลาหาทุนรอนเครื่องมือไว้ก่อน เมื่อเปิดตรวจแร่ตอนนี้ในเวลาที่เปิดเส้นทางรถไฟก็จะมีสินค้าบ่อนรถไฟได้ทันที

ค. ชาวต่างประเทศได้มาขอยื่นเรื่องราวตรวจแร่ในบริเวณที่ดินสองข้างทางรถไฟสายแหลมมลายูมากขึ้น เกรงว่าต่อไปรัฐบาลไม่สามารถสกัดกั้นผู้ขอทำเหมืองแร่ชาวต่างชาติที่เรียกร้องให้เปิดสัมปทานในพื้นที่ดังกล่าวได้ ทั้งชาวไทยเองอยู่ในฐานะที่ไม่พร้อมทั้งเงินทุนและความชำนาญ¹

เจ้าพระยาวงษาอนุประพิทธ์ได้ปรึกษา เรื่องสงวนที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้กับพระยาภักดีฉายไมตรี ที่ปรึกษาราชการต่างประเทศ ซึ่งได้รับคำแนะนำว่าปัญหาเรื่องสงวนที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้เป็นเรื่องควมและสำคัญที่รัฐบาลต้องรีบจัดการให้เรียบร้อย มิฉะนั้นจะกลายเป็นปัญหาการเมืองระหว่างประเทศได้

ต่อมาใน พ.ศ. 2454 รัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้เลิกสงวนที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้ เพราะทรงเห็นว่าจะสงวนต่อไปอีกก็ไม่เป็นผลดีอันใดเพราะคนไทยไม่มีเงินทุนและความชำนาญดังกล่าวมาแล้ว จึงพระราชหัตถ์เลขาที่มีถึง เจ้าพระยาวงษาอนุประพิทธ์ว่า

เรื่องนี้เห็นด้วยว่า จะสงวนต่อไปอีกไม่เปนผลดีอันใด ที่กรมพระดำรงคิดให้สงวนนั้น กล่าวตามพระบรมราโชบายเดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง จึงมีพระราชวิตกอยู่ว่า เมื่อได้เริ่มทำทางรถไฟแหลมมลายูแล้ว คงจะมีชาวต่างประเทศพากันมาจับจองที่ริมทางรถไฟเสียหมดจะเป็นเจ้าของที่เสียหมด จะทำให้บานกลายเป็นเมืองต่างประเทศไปดังนี้ แต่เมื่อสงวนไว้คนไทยเราก็ไม่มีใครมีกำลังพอที่จะทำประโยชน์ในท้องที่เหล่านั้น ก็เป็นอันไม่ได้

¹ กจร. ร. 6 กษ. 6/2, รักษาที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้เพื่อประโยชน์ในการทำเหมือง และเรื่องราวโศบายของรัฐบาลในเรื่องที่ดินชาวต่างประเทศขอทำเหมืองแร่ในสยาม (พ.ศ. 2452 - 2455)

ผลที่อันใดในการที่สงวน จึงควรออกอาชญาบัตรให้ชาวต่างประเทศดูจรรยาได้ ความปราถนา เพราะอาชญาบัตรก็มีอายุกำหนดอยู่ในตัวแล้ว และถ้าเมวเขา พบแรกก็อาจจะทำประโยชน์ให้บังเกิดแก่รถไฟได้ . . .¹

ปรากฏว่าภายหลังการ เปิดพื้นที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้ที่เสียมชายฝั่งทะเล ตะวันออก ทำให้เกิดการขยายตัวในการทำเหมืองแร่และการค้าอย่างมากในมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี มณฑลสุราษฎร์ธานี ดังจะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. 2453 86 % ของผลผลิตที่บุกทั้งหมดมาจากฝั่งทะเลตะวันตก แต่พอถึง พ.ศ. 2467 ประมาณ 1 ใน 4 ของที่บุกทั้งหมดมาจากฝั่งทะเลตะวันออก คือมณฑลปัตตานี มณฑลนครศรีธรรมราช²

ผลอีกอย่างหนึ่งของการ เปิดพื้นที่เหมืองในสามมณฑล คือทำให้รัฐบาลในสมัยต่อมา สนใจที่จะวางนโยบายเหมืองแร่แห่งชาติแน่นอนขึ้น เพราะมีชาวต่างชาติเข้ามาทำเหมืองแร่ กันมาก โดยใน พ.ศ. 2472 รัฐบาลวางนโยบายเหมืองแร่ที่แน่นอนขึ้น คือได้กำหนดพื้นที่ เหมืองแร่ใหม่ตั้งแต่บริเวณชุมพรขึ้นไป ได้แก่ มณฑลราชบุรี มณฑลทางเหนือ ทางตะวันออก อีสาน สงวนไว้เฉพาะคนไทยเท่านั้น แต่ปรากฏว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีชาวยุโรปน้อย คนที่ลงทุนในการทำเหมืองแร่ พื้นที่ที่สงวนไว้จึงขาดการพัฒนา รัฐบาลจึงได้แก้ไขนโยบายนี้ เมื่อ พ.ศ. 2509 โดยยอมให้ชาวต่างชาติร่วมกับชาวยุโรปลงทุนในการทำเหมืองแร่ได้

5. การเปลี่ยนแปลงอัตรากារเก็บค่าภาคหลวงแร่โลหะ ตามความใน มาตรา 82 แห่งพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120 กำหนดไว้ว่า เสนาบคมีอำนาจที่จะตั้ง

¹ กจร. ร. 6 กษ. 6/2, เรื่องรักษาที่ดินสองข้างทางรถไฟสายใต้เพื่อประโยชน์แก่การทำเหมืองแร่ และเรื่องราโชบายของรัฐบาลในการที่แตกต่างประเทศ ขอทำบ่อแร่ในกรุงสยาม (พ.ศ. 2452 - 2455)

² พรหม อ้วน สกุด. "กิจการเหมืองแร่ที่บุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 100.

กฎเพื่อกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้กำหนดในพระราชบัญญัติได้ เจ้าพระยา
วงษานุประพัทธ์จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าภาคหลวงแร่ชนิดต่าง ๆ เพื่อความเหมาะสม
ดังต่อไปนี้

ก. แร่ดีบุก สาเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงการเก็บอัตราค่าภาคหลวงใหม่ เพราะ
ตามอัตราเดิมที่เก็บอยู่ 65 % นั้น ยิ่งต่ำกว่าเนื้อดีบุกที่มีอยู่ในแร่ดีบุกที่ขุดและร่อนได้ถึง 5 %
ทำให้นายเหมืองหลีกเลี่ยงการเสียค่าภาคหลวง พวกนี้ส่งดีบุกไปถลุงที่ปิ้งโดยมาก ผลก็คือ
การถลุงแร่ในมณฑลภูเก็ตลดน้อยลง จึงทำให้รัฐบาลขาดประโยชน์ในการค้าขายอย่างอื่นด้วย
เช่น การเผาถ่าน ประการที่สองกิจการเหมืองแร่ดีบุกเจริญขึ้น นายเหมืองมีเทคนิคในการ
ล้างแร่ดีกว่าแต่ก่อน จึงได้เนื้อดีบุกมีน้ำหนักถึง 70 % ประการสุดท้ายคือ หัวเมืองที่ใกล้เคียง
กับมณฑลภูเก็ตในแหลมมลายูของอังกฤษก็ได้เก็บค่าภาคหลวงแร่ดีบุก 100 ทาบ เท่ากับ
เนื้อดีบุก 70 ทาบ กระทรวงเกษตรจึงประกาศให้เพิ่มอัตราค่าภาคหลวงแร่ดีบุก 100 ทาบ
เท่ากับเนื้อดีบุก 70 ทาบ¹ ในขณะเดียวกันก็ให้เปลี่ยนอัตราค่าที่ตราแร่ดีบุกที่ถลุงแล้วหาบละ
1 บาท ส่วนแร่ดีบุกที่ยังไม่ได้ถลุงหาบละ 70 สตางค์ ตั้งแต่วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2452²

นอกจากการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าภาคหลวงแร่ดีบุกแล้ว เจ้าพระยาวงษา
นุประพัทธ์ยังได้มีการตั้งค่าภาคหลวงแร่เพิ่มขึ้นอีก 2 อย่าง คือ แร่ตะกั่วและสังกะสี

ข. แร่ตะกั่ว เนื่องจากการทำเหมืองแร่ตะกั่วมีราคาน้อยกว่าไร่น้อย ยิ่งถ้า
เป็นเหมืองที่อยู่ในที่กันดารไกลจากทะเลก็หากำไรยาก เช่นเหมืองแร่ตะกั่วที่อำเภอศรีสวัสดิ์
จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งบริษัทสยามกิจดำเนินการอยู่ และถ้าจะขุดแร่ไปขายในยุโรปจะหา
กำไรยาก เพราะต้องเสียค่าถลุงและค่าบรรทุกเรือด้วย เพราะฉะนั้นการเก็บค่าภาคหลวง
นี้เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์จึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมราชโลหกิจ แรม 16/15, ขอเปลี่ยนอัตราค่า
ภาคหลวงแร่ดีบุกในมณฑลภูเก็ต (ร.ศ. 128)

² เรื่องเดียวกัน.

ควรเก็บค่าภาคหลวงแต่น้อยแล้วค่อยเพิ่มขึ้น โดยกำหนดว่าอัตราค่าภาคหลวงแร่ตะกั่วเมตริกตันละ 1 บาท ค่าภาคหลวงเนื้อตะกั่วเมตริกตันละ 1.50 บาท ถ้าในเมตริกตันหนึ่งมีเงินปนอยู่ด้วยเกินกว่า 150 กรัม และถ้าเป็นเนื้อตะกั่วในเมตริกตันหนึ่งมีเงินปนเกินกว่า 200 กรัม ให้เก็บค่าภาคหลวง 10 สตางค์ต่อ 25 กรัม¹

ก. แร่สังกะสี มีการเก็บภาษีเป็นครั้งแรก แต่เนื่องจากเป็นแร่ที่ไม่ค่อยมีราคา และเพิ่งค้นพบใหม่ จึงควรเก็บค่าภาคหลวงแต่น้อย คือ เมตริกตันละ 1 บาท ถ้าการทำเหมืองแร่เจริญแล้วค่อยเพิ่มขึ้นเมตริกตันละ 3 บาทต่อไป²

การเก็บค่าภาคหลวงแร่ชนิดต่าง ๆ มีประโยชน์ต่อรัฐบาลในแง่ที่ทำให้รายได้ของรัฐเพิ่มขึ้น

6. การสนับสนุนอาชีพการทำเหมืองแร่โดยการเพิ่มหลักสูตรวิชาแร่ในโรงเรียนเกษตรวิชาการ โรงเรียนนี้เดิมเรียกว่าโรงเรียนการทำไหม ตั้งขึ้นโดยพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมอชิยศึกษกรมเพาะปลูก เมื่อ พ.ศ. 2447 สถานที่ตั้งโรงเรียนคือ บริเวณทุ่งศาลาแดงสระปทุมวัน ในระยะแรกสอนวิชาการทำไหมเพียงอย่างเดียว รวมทั้งสอนวิชาสามัญและวิชาการทำไหมด้วย ต่อมากรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมทรงดำริเห็นว่า ควรอุดหนุนการเพาะปลูกอื่น ๆ นอกจากการทำไหม จึงทรงเพิ่มวิชาการเพาะปลูกขึ้นอีกบางอย่าง ใน พ.ศ. 2448 โรงเรียนได้เพิ่มแผนกการทดลองขึ้นอีกแผนกหนึ่ง โดยใช้สถานที่เล่าเรียน 2 แห่ง คือที่โรงเรียนเกษตรวิชาการ ส่วนพวกที่จะส่งไปเรียนต่างประเทศก็ตั้งเรียนที่กรมทดลองเช่นเดิม

ต่อมาพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมทรงเห็นว่า การที่โรงเรียนแยกกันอยู่ 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนกรมทดลอง โรงเรียนกรมเพาะปลูก และโรงเรียน

¹ กจช. ร. 5 กบ. 6/6, อัตราเก็บค่าภาคหลวงแร่โลหต่าง ๆ (พ.ศ. 2453)

² เรื่องเดียวกัน.

³ เจ้าพระยาวางษาประสิทธิ์, ประวัติกระทรวงเกษตร, หน้า 189.

กรมแผนที่ เป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก เพราะถ้าแยกสอนเป็นกรม ๆ ต้องใช้ครูเป็นจำนวนมาก ถ้าสอนในสถานที่แห่งเดียวกันจะลดจำนวนครูลงได้ นอกจากนี้วิชาที่แต่ละกรมสอนเป็นวิชาเทคนิคเกิดเหมือนกัน และมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือจะส่งสอนนักเรียนไทยให้ได้รับราชการตามควรแก่หน้าที่ เช่นเดียวกับโรงเรียนไปรษณีย์โทรเลข โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนฝ่ายทหารตำรวจ ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการตามความต้องการของบ้านเมือง จึงได้รวมโรงเรียนทั้งสามเข้าเป็นโรงเรียนเดียวกันที่พระราชวังปทุมวัน แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่ ว่า โรงเรียนเกษตรราชนิกุล เมื่อ พ.ศ. 2451

เมื่อกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม² ขึ้นพระชนม์ในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2452 หม่อมราชวงศ์โคะ นพวงศ์ (หลวงบวรวาที) ได้เป็นผู้ปกครองโรงเรียนต่อมา

สำหรับหลักสูตรของโรงเรียนเกษตรราชนิกุลก่อนปี พ.ศ. 2452 มี 3 แผนก คือ แผนกเพาะปลูก แผนกแผนที่ แผนกกรมคลอง โดยที่หลักสูตรได้จัดขึ้นเท่าเทียมกับหลักสูตรของโรงเรียนวิชาการเพาะปลูกอย่างถดถอยในยุโรป มีกำหนดเวลาเรียน 3 ปี (ยกเว้นแผนกกรมคลองที่ใช้เวลาเรียน 4 ปี)³ แบ่งออกเป็น 3 ชั้น ๆ ละ 1 ปี คือ ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ต่อมาใน พ.ศ. 2452 ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรโดยได้เลิกการสอนวิชาแผนที่ เพราะได้โอนกรมแผนที่ไปสังกัดกรมยุทธนาธิการ และในปีเดียวกันนี้กระทรวงมหาดไทยได้ส่งกรมราชโสตถิจดดับคืนมายังกระทรวงเกษตรอีกกรมหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงได้จัดให้มีหลักสูตรสำหรับสอนวิชาแผนกแร่เพิ่มขึ้นอีกแผนกหนึ่ง วิชาที่สอนจึงมีวิชาการคลอง การเพาะปลูก การแร่ ซึ่งในแต่ละชั้นได้กำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนดังตาราง

¹พระยาบรมมหาทบารุง, ประวัติกระทรวงเกษตรราชนิกุล, หน้า 157.

²พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ (กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม) ประสูติเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2425 ในเจ้าจอมมารคามรฤกษ์ ต่อมาได้เสด็จไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ กลับมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมช่างไทย พ.ศ. 2446 ใน พ.ศ. 2451 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็นกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ขึ้นพระชนม์ในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2452 ทรงเป็นต้นสกุลเพ็ญพัฒนพงษ์

³กจช. เอกสาร กส. กรมเพาะปลูก แฟ้ม 13/526, เรื่องกระทรวงเกษตร จัดเครื่องแกงข้าวสำหรับนักเรียนเกษตร.

ชื่อวิชา	ขั้นต่ำ			ขั้นกลาง			ขั้นสูง		
	เพาะ ปลูก	ทดลอง	โลห กิจ	เพาะ ปลูก	ทดลอง	โลห กิจ	เพาะ ปลูก	ทดลอง	โลห กิจ
แมคแกเนติกส์								2	2
วาดเขียนแบบแผนต่างๆ		2	2		5	3		5	3
ฝึกหัด การช่าง		3	3		4	4		4	
วิชาแผนที่	5	5	5	3	4	4		4	4
วิชาใหม่	2			4			5		
วิชาเพาะปลูกสามัญ	1	1	1	2					
วิชาเพาะปลูกประเทศ ร้อน							2		
วิธีจัดการเพาะปลูก							1		
โบทานี	1	1	1	1			2		
ไซโอโลจี	1	1	1	1			1		
จีโอโลจีแลมินเนอแรล									
โลจี				1	1	2	1		4
วิธีทำแร่									3
วิชาผสมสัตว์				2			3		
แบคทีรีโอโลจี							1		
หัตถ์ทำสวน	4	2		2			4		
รวม	33	35	35	36	37	35	31	35	35

ที่มา : เจ้าพระยาวางษาอนุประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตร, หน้า 214 - 216.

จะเห็นได้ว่าวิชาที่กำหนดให้เล่าเรียนนี้เป็นวิชาพื้นฐานและวิชาชีพชั้นสูง ซึ่งนักเรียนสามารถเรียนรู้ตามความสามารถและความถนัดของตน เมื่อจบออกไปแล้วสามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้ด้วยตนเอง หรือไปศึกษาต่อที่โรงเรียนชั้นสูงในต่างประเทศได้ หรือไม่ก็ออกมารับราชการในกรมกองต่าง ๆ นับว่าเป็นการแก้ปัญหาการขาดแคลนกำลังคนในหน่วยงานต่าง ๆ และเป็นการลดจำนวนข้าราชการชาวต่างประเทศลงได้ด้วย

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรวมโรงเรียนเกษตรราษฏการเข้ากับโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ได้บันทึกความเห็นเรื่องหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนที่จะจัดต่อไป เสนอต่อกรมการจักรการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน คือ

ก. ควรตั้งสถานีทดลองเพาะปลูกต่าง ๆ ขึ้น ประโยชน์ที่ได้นอกจากจะได้ฝึกหัดนักเรียนให้มีความรู้ในทางการเพาะปลูกแล้ว ยังทำให้ประชาชนพลเมืองซึ่งทำการเพาะปลูกอยู่ได้ดูเป็นตัวอย่าง และเป็นการปลูกใจราษฎรในทางกสิกรรมทางหนึ่งด้วย

ข. วิชาที่สอนในโรงเรียนเกษตรราษฏการสูงมากเกินไป ควรจะสอนวิชาการบางอย่างให้น้อยลง เพิ่มการฝึกหัดให้มากขึ้น เพราะผู้เรียนบางคนไม่มีความรู้พอที่จะเข้าใจวิชาชีพชั้นสูงที่สอนได้ เพราะฉะนั้นควรวางระเบียบการสอนและหลักสูตรสำหรับโรงเรียนเกษตรราษฏการใหม่ เมื่อนักเรียนมีความรู้มากขึ้นก็ควรเพิ่มการสอนวิชาในโรงเรียนเกษตรราษฏการให้สูงขึ้นได้

ค. หลักสูตรใหม่ควรแบ่งเวลาเรียนให้แน่นอน กำหนดว่าให้มีเวลาเรียนตามทฤษฎีกี่ชั่วโมง ปฏิบัติกี่ชั่วโมง เมื่อนักเรียนเรียนจบหลักสูตรก็ให้เข้ารับราชการหรือทำงานส่วนตัวได้จริง

ง. วิชาการที่จะฝึกหัดสั่งสอนนักเรียนคือ วิชาการเพาะปลูก การผสมสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงไหม การทอผ้า ส่วนวิชาการอื่น ๆ เช่น วิชาแผนที่ วิชาช่าง วิชาตรวจแร่ นักเรียนต้องเรียนรู้ทุกคนถ้าใครต้องการความชำนาญเฉพาะวิชาก็ต้องเรียนเฉพาะวิชานั้น ๆ¹

¹ กจช. เอกสาร กส. กรมเพาะปลูก แฟ้ม 13/526, เรื่องกระทรวงเกษตรจัดเครื่องแต่งตัวนักเรียนเกษตร.

นอกจากนั้น เจ้าพระยาวางษาประพัทธ์ยัง เสนอความคิดต่อไปว่าเมื่อจะโอนการสอนวิชาการเพาะปลูกไปขึ้นอยู่ในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนซึ่งเป็นโรงเรียนที่สอนวิชาชั้นสูง ทำให้นักเรียนชั้นต่ำที่เรียนอยู่ในโรงเรียนเกษตรธิการลงเรียนต่อไม่ได้ เพราะไม่มีความรู้พอถ้าจะให้ลาออกเสียกลางคันจะไม่เป็นผลดีแก่นักเรียน และผิดข้อสัญญาที่กระทรวงได้ทำไว้ เพราะฉะนั้นนักเรียนที่โอนเข้าโรงเรียนข้าราชการพลเรือนไม่ได้ ก็ให้เล่าเรียนต่อไปจนสำเร็จตามหลักสูตร หรือเรียนต่อจนเข้าโรงเรียนข้าราชการพลเรือนได้แล้วจึงงดการเรียนการสอน

ความคิดของเจ้าพระยาวางษาประพัทธ์เกี่ยวกับการปรับปรุงหลักสูตรของโรงเรียนเกษตรธิการนี้เป็นความคิดที่ดี เพราะการเรียนโดยการใช้ปฏิบัติจริงทำให้นักเรียนมีความชำนาญในวิชาชีพนั้น ๆ และการเสนอให้นักเรียนที่กำลังเรียนค้างอยู่เล่าเรียนต่อไปเป็นการช่วยเหลือนักเรียนเหล่านี้ให้มีวิชาชีพติดตัว ทำให้ไม่เกิดความสูญเปล่าทางการศึกษา แต่ตามข้อเสนอของท่านนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้ดำเนินการหรือไม่ประการใด¹

สำหรับโรงเรียนเกษตรธิการนี้ในสมัยพระเจ้าพี่ยาเชอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ คำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตร กรมการผู้จัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนได้ยกโรงเรียนนี้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนใน พ.ศ. 2456 เพราะวัตถุประสงค์ของโรงเรียนเกษตรธิการพ้องกับพระราชดำริในการจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนซึ่งมุ่งให้เป็นสถานศึกษาชั้นสูง

จะเห็นได้ว่าในระยะที่เจ้าพระยาวางษาประพัทธ์บังคับบัญชากรมราชโลหกิจตั้งแต่ พ.ศ. 2452 - 2455 ผลงานของท่านเกี่ยวกับการราชโลหกิจคล้ายกับเสนาบดีคนอื่น ๆ คือการควบคุมการทำเหมืองแร่ การออกประทานบัตร การอนุญาตตรวจแร่ การผูกขาดตรวจแร่ การปรับปรุงอัตราค่าภาคหลวงแร่ต่าง ๆ ส่วนการปฏิบัติงานด้านเทคนิค เช่น

¹ กจร. เอกสาร กส. กรมเพาะปลูก แฟ้ม 13/526, กระทรวงเกษตรจัก
เครื่องแต่งตัวสำหรับนักเรียน.

การตรวจแร่ การตรวจสายน้ำ การใช้เครื่องผ่อนแรงสมัยใหม่ไม่ปรากฏเลย ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับการทำเหมืองในสมัยเดียวกันในเม็กซิโกและอินโดนีเซียแล้ว ประเทศไทยล้าหลังกว่ามากทั้งในด้านการลงทุน ปริมาณพื้นที่ในการทำเหมือง การใช้เครื่องจักรผ่อนแรง การทดลองทางวิชาโลหกิจ การใช้เทคนิคใหม่ ๆ ในการทำเหมือง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้พอสรุปได้ว่า เพราะการขาดแคลนกำลังคนทั้งปริมาณและคุณภาพ การขาดแคลนเงินทุน การคมนาคมที่ลำบาก ทำให้การประสานงานล่าช้า การหางานขาดประสิทธิภาพเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามเจ้าพระยาวิชาญประพัตร์ก็พยายามส่งเสริมการทำเหมืองแร่ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การยกเลิกสงวนพื้นที่สองข้างทางรถไฟสายใต้ ทำให้ชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่มากขึ้น จนทำให้รัฐบาลต้องวางนโยบายเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ที่แน่นอนขึ้นในสมัยต่อมา.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย